

OPDRACHT 2
Heimatvertriebene

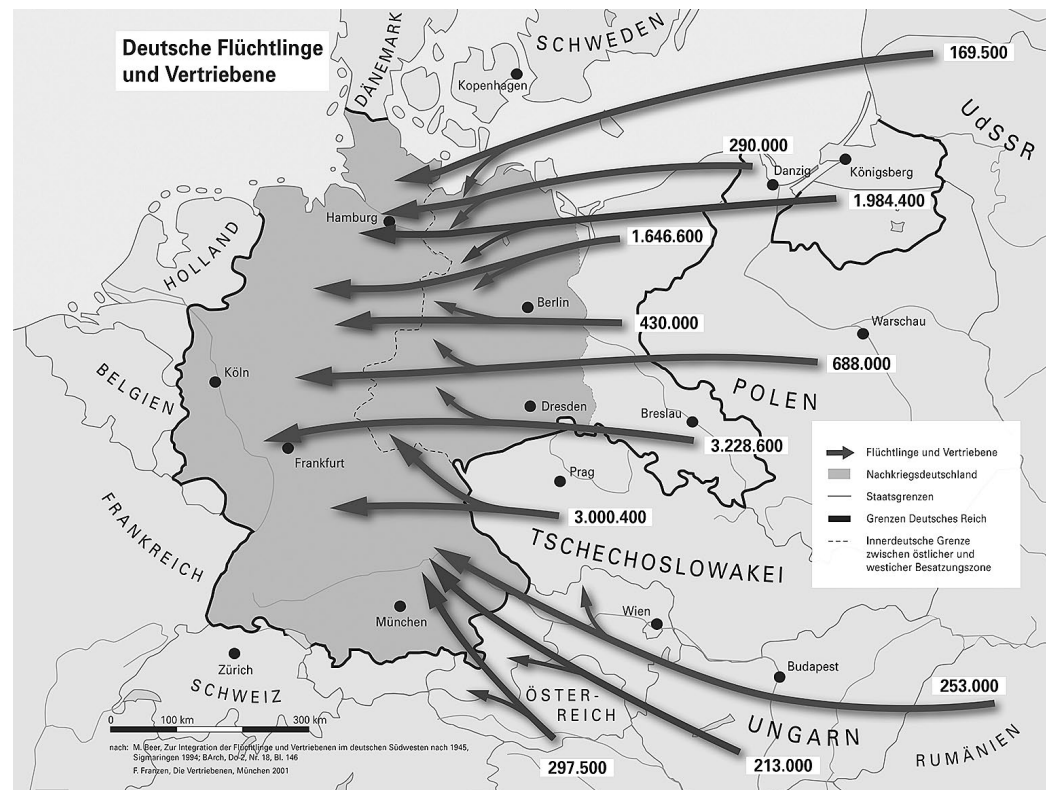

Kijk naar de interactieve tijdlijn van het Duitsland Instituut Amsterdam voor meer informatie en historisch beeldmateriaal over naoorlogs Duitsland.
www.duitslandinstituut.nl/1945-tot-1961

I *De grenzen van Duitsland*

Tijdens de Conferentie van Potsdam (1945) bespreken de geallieerden de toekomst van Duitsland na de oorlog. De grenzen van Duitsland worden verlegd. De grens tussen Duitsland en Polen verschuift en ligt vanaf nu langs de rivieren de Oder en de Neisse. Ook spreken de geallieerden af dat de Duitsers die buiten de Duitse grenzen wonen, bijvoorbeeld in de voormalige oostelijke Duitse provincies, onder menselijke omstandigheden terug naar Duitsland dienen te worden 'geëvacueerd'.

- Wie nemen er deel aan de Conferentie van Potsdam en wat is het doel van de conferentie?
- Uit welke gebieden vluchten de Heimatvertriebene?
- Na de Tweede Wereldoorlog komt er een grote migratiestroom op gang. De Heimatvertriebene vluchten naar Duitsland. Ook andere groepen verplaatsen zich door Europa. Uit welke groepen is die migratiestroom opgebouwd?

Duitse vluchtelingen en Vertriebene. Bron: Haus der Geschichte, Bonn

2 *Vlucht en verdrijving*

De Slag om Stalingrad (1943) is een kantelpunt in de Tweede Wereldoorlog. Vanaf dat moment is de Sovjet-Unie aan de winnende hand en rukt het Rode Leger op richting nazi-Duitsland. Met het verschuiven van het Oostfront voelen Duitse bewoners van Oost-Europa zich genoodzaakt te vluchten. Een Duitse familie uit Gäbersdorf (nu: Udamin, Zuid-Polen) vlucht in 1945 door Sudetenland (nu: Tsjechië) naar Duitsland. Tussendoor keren zij terug naar Gäbersdorf, maar ze zien dat zich nu Russen en Polen in het dorp hebben gevestigd. Uiteindelijk vlucht de familie definitief naar Duitsland. In 2001 schrijft een van de dochters haar herinneringen op. Hieronder zie je een aantal vertaalde fragmenten.

De eerste vlucht — ‘Op 9 februari moesten we het dorp verlaten. 19 paardenwagens en meerdere kleine handkarren waren bepakkt met de noodzakelijkste spullen. Mijn zus Inge en ik trokken onze aanhanger, die papa had gebouwd van twee motoren. We waren er met een waslijn voor gespannen, als twee paarden. Het was niet eenvoudig om de kar in de sneeuw in evenwicht te houden. [...] Honger en vermoeidheid begeleidden ons en onze dieren. De Tsjechen, in wiens land we nu waren, wilden niets met ons te maken hebben. Slechte behandeling in de massakampen was ons dagelijks leven. We werden telkens van de ene plek naar de andere gejaagd, zelfs verder dan Praag.’

Bij terugkomst in Gäbersdorf — ‘Roof, moord, verkrachting en veel ander menselijk leed waren ook na het einde van de oorlog aan de orde van de dag. We waren slaven van de nieuwe heersers. Ziekte en hongersnood bleven niet uit. Het halve dorp stierf aan tyfus. Ik moest zonder hulp van artsen, medicijnen en eten mijn familieleden verzorgen. Mijn oma, mijn 17-jarige zus en mijn tante stierven. Alleen mijn moeder overleefde het; ze verkeerde in een verschrikkelijke toestand.’

In Silezië (nu: Zuid-Polen) wacht een Duitse familie op wagens voor de vlucht naar het westen, januari 1945. Bron: Bundesarchiv

Vlucht naar Sleeswijk-Holstein — ‘Zo leefden we een jaar onder de Polen en Russen [in Gäbersdorf]. Poolse families trokken in onze huizen, de Poolse politie heerste over ons. [...] Met Pinksteren 1946 werden we het land uitgezet. In vijftig veewagens moesten we op transport, totdat we na drie dagen in een kamp bij Braunschweig [in West-Duitsland] aankwamen. Daarvandaan ging ik met mijn moeder naar mijn zus in Sleeswijk-Holstein, waar ook mijn vader uit Poolse en Russische gevangenschap naartoe kwam. We werden in de vroegere barakken van Russische dwangarbeiders ondergebracht. Als vluchtelingen en verdrevenen werden we niet met enthousiasme ontvangen. Maar het leven ging verder!’ [Bron: DHM/Lemo]

Vragen bij deze fragmenten:

- a Zijn de afspraken gemaakt bij de Conferentie van Potsdam (1945) nageleefd of niet? Ondersteun je antwoord met voorbeelden uit de bron.
- b Wat betekent het woord ‘Heimatvertriebene’? Licht je antwoord toe met een voorbeeld uit de bron.
- c Welke emotie(s) roept dit fragment bij je op? Schrijf dit eerst voor jezelf op en leg uit waarom. Bespreek je antwoord daarna met je buurman of buurvrouw. Komt jullie antwoord overeen of is het verschillend?

3 *Slachtoffer of dader?*

De vluchtelingen worden na het einde van de Tweede Wereldoorlog door de andere Duitsers niet met open armen ontvangen. Duitsland ligt in puin en er zijn te weinig middelen om de Heimatvertriebene te kunnen ondersteunen. Er heerst wrok onder de bevolking van Duitsland: ‘De vluchtelingen eten zich dik en vol en stelen onze laatste bedden.’ Van solidariteit met de vluchtelingen is geen sprake! Twee jaar na de bevrijding, in 1947, doen twee Duitse journalisten een opmerkelijke uitspraak: ‘De arme slachtoffers uit Silezië en Oost-Pruisen lijden nu in plaats van de echte daders.’

- a Leg uit wat de journalisten met deze uitspraak bedoelen.
- b Leg in eigen woorden uit wat ‘daderschap’ en ‘slachtoffer-schap’ betekenen.
- c Het is na de Tweede Wereldoorlog in veel gevallen direct duidelijk wie er dader en wie er slachtoffer is geweest. Maar dat is lang niet altijd zo. Soms is die vraag juist bijzonder ingewikkeld. Schrijf een opstel waarin je het dilemma van dader-/slachtofferschap verder uitdiept. Denk hierbij aan de volgende vragen: Kunnen daders in slachtoffers veranderen en andersom? Wie bepaalt wie dader of slachtoffer is? En slachtoffer waarvan? Welke grijze zone van slachtoffers en daders bestaat er en waarom? Onderbouw je argumenten met gebeurtenissen uit de Duitse geschiedenis, waaronder die over de Heimatvertriebene, en gebruik je eigen definities van dader- en slachtofferschap.

4 *Vervolgopdracht: Bund der Vertriebenen*

Na de Tweede Wereldoorlog richt een aantal Heimatvertriebene de Bund der Vertriebenen op. Deze groep heeft veel invloed op de Duitse politiek, met name op de conservatieve partijen. In 1952 kondigt bondskanselier Adenauer een beperkte schadevergoeding af voor personen wier bezittingen aan het einde van de oorlog verloren zijn gegaan.

- a Past Adenauers schadevergoeding in zijn naoorlogse beleid? Leg uit waarom wel of niet.

Ook in de jaren daarna blijft de Bund der Vertriebenen invloed uitoefenen. In de periode dat Willy Brandt bondskanselier is, verandert de relatie tussen de Duitse bondskanselier en de Bund der Vertriebenen. Willy Brandt wil een betere relatie met Oost-Europa. Bij een bezoek aan Warschau knielt hij uit respect neer bij een monument voor joodse slachtoffers van nazionderdrukking in Polen. Sommige leden van de Bund der Vertriebenen reageren hierop ontzet: ‘Een Duitser knielt niet in Polen.’

- b Hoe past de knieval van Willy Brandt bij zijn *Ostpolitik*?
- c Waarom reageert de Bund der Vertriebenen ontzet op het gebaar van Brandt? Gebruik hierbij de begrippen ‘dader- en slachtofferschap’ en ‘standplaatsgebondenheid’.

In 2013 publiceert het Institut für Zeitgeschichte in München een onderzoek waaruit blijkt dat elf van de dertien oprichters van de Bund der Vertriebenen een naziverleden hebben. Een voorbeeld is Erich Schellhaus. Hij is officier in Wit-Rusland geweest bij een eenheid die intensief betrokken was bij de massamoord op joden en partizanen. De onthulling zorgt voor veel ophef in Duitsland.

- d Bedenk een aantal kritische vragen die je kunt stellen als je onderzoek zou doen naar de Bund der Vertriebenen en de Heimatvertriebene in naoorlogs Duitsland. Houd hierbij het grijze gebied tussen dader- en slachtofferschap in de gaten.

Bron: Bundesarchiv

Deze opdracht is ontleend aan: Krijn Thijs (red.), *Duitsland 1918–1991. Twintig vensters op een bewogen eeuw* — Onderwijseditie (Boom Uitgevers Amsterdam/Duitsland Instituut Amsterdam, 2021)